

Psalmer vid kyrkliga handlingar

LARS ERIC AXELSSON

Utgångspunkter

Detta är en församlingsprästs berättelse om erfarenheter och tankar kring den nya psalmbokens användning vid de kyrkliga handlingarna. Betoningen ligger på orden *en, erfarenheter* och *tankar*. Jag har varken gjort eller tagit del av någon bredare statistisk undersökning av psalmanvändandet, bara gått igenom mina förrättningsblanketter och sett på anteckningarna där fr.o.m. 1991. Psalmerna noteras på dessa blanketter, oftast vid samtalet i hemmet före den aktuella förrättningen. Detta har för mig haft en uteslutande praktisk funktion: att föra informationen vidare till musiker och vaktmästare vid gudstjänsten. Tanken att informationen skulle användas vid undersökningar och artiklar många år senare har inte föresvävat mig. Därför äger denna artikel alltså ingen statistiskt vetenskaplig relevans. Den är ett exempel, ett pilotfall om man så vill, på psalmanvändningen och dess utveckling i samspelet mellan en församlingspräst, under dessa år verksam i Lund med omnejd, och hans församlingsbor (och naturligtvis andra som använt församlingarnas kyrkor).

Jag uppfattar främst tre komponenter som avgörande vid valet av psalmer vid de kyrkliga handlingarna: *tradition, kontextualitet och teologi*. Som församlingspräst i Svenska kyrkan har man genom samtal inför de kyrkliga handlingarna en mycket bred kontaktyta mot folket. Den kyrkliga seden är, framför allt när det gäller dop och begravningar, osannolikt stark om man ser den i relation till människors identifikation med kyrkan i övrigt. Det betyder att de människor vi samtalar med inför deras egen kyrkliga handling kan stå på mycket olika nivåer när det gäller kunskap, tradition och kyrklig erfarenhet. Det visar sig inte minst när vi kommer in på psalmvalet. Ibland ligger psalmboken framme på kaffebordet tillsammans med en lista av psalmer som man tillsammans diskuterat kring i familjen, älsklingspsalmer eller nya psalmer som man upptäckt en fin text i, och där man vill att prästen skall sjunga

melodin så att man får höra den. I andra fall känner man inte till en enda psalm. Möjligen har man ett svagt minne av att man någon gång hört »Den blomstertid nu kommer »och »Stilla natt». Detta betyder att prästens roll i psalmvalet skiftar mycket. Ibland är valet gjort innan jag kommer dit. Ibland sker valet i samråd under ett mycket intressant teologiskt samtal. Ibland måste jag välja helt själv eftersom alla psalmer som jag föreslår och sjunger är lika okända, och man inte förmår relatera sig till texten.

En konsekvens av detta är att psalmanvändandet och utvecklingen av detta i viss mån speglar prästen själv, mina preferenser, min teologiska utveckling. Detta är förmodligen ingen dominerande faktor, men den finns.

Fortsättningsvis kommer jag att skriva om de kyrkliga handlingarna i tur och ordning: dop, vigsel, konfirmation och begravning. Jag noterar vilka psalmer som använts mest vid respektive gudstjänst och om det skett någon förändring genom åren och reflekterar över vilka faktorer som ligger bakom valet av psalmer.

Dopgudstjänst

Under de 27 år jag varit präst har psalm sv ps 1986:248, Lina Sandells »Tryggare kan ingen vara», varit den mest sjungna psalmen vid dopgudstjänst. Och i det fallet beror det inte på prästens val. Många, väldigt många, tror att den hör till. Den skall finnas med.

Här har vi att göra med en mycket stark tradition. Den har sjungits vid barndop som man varit med om. Den *skall* sjungas vid barndop! Egentligen är ju psalmen tvivelaktig i sammanhanget. Den är ingen barnpsalm. Guds barnaskara omfattar ju även vuxna! Och vem är den där Jakob, vars Gud skall bevara dig? Vilka fiender är det som skall falla till jorden? Och vem är den Gud som är samme Fader vad han än tar och giver?

Här rör vi oss med ett välkänt fenomen i den religiösa världen. Ju mer traditionalistisk man är i sin religionsutövning, ju mer riterna är uttryck för händelser och skiftningar i kulturen, samhället och familjen, desto mindre betyder det begripliga innehållet i de ord som används i riten, desto mer betyder orden (och musiken) *i sig*.

Två andra psalmer som följt med hela tiden är 193, barnabönen »Gud som haver barnen kär» och 210, Johan Ludvig Runebergs »Jag lyfter ögat mot himmelen». Här handlar det också om tradition, men jag bedömer att det

handlar om en mer personligt tillägnad religiös tradition. Ofta ligger nog en äldre generations påverkan bakom att man känner till och väljer dessa psalmer. Dessa två nämnda psalmer är inte doppsalmer utan barnpsalmer.

Nyare barnpsalmer, som enligt min erfarenhet fått ökad användning är 21 »Måne och sol», 606 »Det gungar så fint när han bär dig mitt barn» och 608 »Vi sätter oss i ringen». Här har vi inga gamla traditioner att hänvisa till. Psalmerna 21 och 608 används mycket i kyrkans barnverksamhet, och de som väljer dem har ofta lärt sig dem där och fått en personlig relation till dem. Psalm 606 tror jag uttrycker en ny generations gudsbild, påverkad av kyrkans barnverksamhet, även om psalmen i sig inte används så mycket i kyrkans samlingar:

Mitt barn, du är buren i Skaparens famn.
Han andas intill dig så nära.
Han håller omkring dig. Han känner ditt namn.
Han gråter med dig, han ler när du ler.
Du är aldrig ensam och önskad mer,
för du hör honom till, Herren Jesus som vill
till himmelens glädje dig bära.

Gamla doppsalmer används mycket sällan. Däremot har några av de nya doppsalmerna fått ganska stor användning. Det handlar i regel om familjer där föräldrarna (eller någon av dem) har en viss kristen ideologisk medvetenhet, vare sig de är aktiva i kyrkan eller inte. Då väljs exempelvis 381 »Gud har en famn» och 384 »Ett liv ur dina händer». Under senare delen av perioden har också 831 i *Psalmer i 90-talet* »Sov du lilla, sov nu gott» blivit älskad på många håll. Men främst bland de nyare doppsalmerna i mitt urval kommer sv ps 1986:383, »Med vår glädje över livets under». En postmodern psalm, måhända, där en relativt, men inte alltför, tydlig luthersk eller allmänkyrklig dopteologi sätts in i ett sammanhang av förundran, bävan och insikt om att allt är mycket större än vad vi kan ana: »Med vår glädje över livets under / kommer vi till dig som gav oss livet».

Årstiden, eller kyrkoårstiden, spelar ofta roll vid valet av psalmer. Bland dopfamiljer som verkar medvetna och aktiva i sitt val är det inte ovanligt att man väljer en barnpsalm, en doppsalm och en årstidspsalm. Även hos dem som inte förmår välja så aktivt är det vanligt att man har med en årstids-

psalm. Sommartid sjunger man gärna 199 »Den blomstertid nu kommer», 200 »I denna ljuva sommartid» eller 201 »En vänlig grönskas rika dräkt» (men oftast bara vers 1 och 2; den förgängelse som omvittnas längre fram i psalmen avstår man gärna från att påminnas om i just denna stund). I adventstid kan man sjunga 103 »Bereden väg för Herran» eller 108 »Gå Sion din konung att möta» och vid juletid är Alice Tegnér's tonsättning av Viktor Rydbergs »Gläns över sjö och strand» ofta önskad.

En psalm som håller och bär i många situationer i livet är 297, Bernhard S. Ingemanns »Härlig är jorden». Den väljs då och då som slutpsalm i dopgudstjänster. Ibland frågar man lite ängsligt om den går att använda vid dop när den används så ofta vid begravning, och då svarar prästen att det går alldeles utmärkt. Den är ingen begravningspsalm fast den passar vid begravningar. Den är inte någon doppsalm, men den passar vid dop. Den är en livspsalm och en psalm om hopp och tro och allas vår pilgrimsvandring från dopfunten till paradiset.

Vigselgudstjänst

Ett intryck jag har är att psalmerna relativt sett betyder mindre vid vigselgudstjänster än vid dop- och begravningsgudstjänster. Även om solosång och instrumentalmusik är viktiga inslag i de flesta begravningar, och ibland vid dop, har jag uppfattningen att dessa moment »tar större plats» vid vigseln. Ofta väljer man att bara ha två psalmer och lägger en solosång eller liknande på den andra psalmens plats. Orsakerna till detta har jag inte analyserat. De är säkert flera. En kan vara att man tycker att det är svårt att hitta bra vigselpsalmer, som både är innehållsligt tilltalande och har en igenkännbar melodi. En annan kan vara att vigseln i lägre grad än dop och begravning faktiskt uppfattas som en gudstjänst.

Vid sommarbröllop sjungs nästan alltid någon eller några av de kända sommarpsalmerna. Både av det skälet att psalmerna är långa och av innehållsliga skäl väljer man nästan undantagslöst att bara sjunga de första verserna i dessa. Årstidspsalmer för övriga årstider har ingen stark ställning i vigselgudstjänsterna.

En psalm som under hela min tid som präst varit mycket önskad vid vigsel är 289 »Guds kärlek är som stranden och som gräset». Dock används oftast endast de två första verserna, för just vid det tillfället vill man inte

tänka på murarna oss emellan. Många har säkert kommit i kontakt med och tilltalats av den psalmen i samband med konfirmationen, och man minns den när det är dags att välja psalm för ett nytt viktigt steg i livet. Att kärleken nämns i inledningsraden tillsammans positiva metaforer som strand och gräs är säkert viktigt, men jag tror också att vers två uttrycker det som för många är något av det viktigaste i ett äktenskap eller i varje fast relation.

Av de psalmer som står under rubriken Vigsel i psalmboken har de mest använda under åren varit 82 »Gud se i nåd till dessa två» och 84 »Vi lyfter våra hjärtan». Det beror nog på att just dessa två upplevs som lättillgängliga och har relativt kända melodier. På senare år har även 411 »Gud har omsorg om vårt släkte» vunnit terräng. Vers 1 i den psalmen är inget dåligt uttryck, på ett mjukt och tillgängligt sätt, för kristen kärleksteologi:

Gud har omsorg om vårt släkte,
han har sett vår ensamhet.
Han har skapat man och kvinna,
han har styrt i hemlighet
deras vägar till ett möte
där de livets källa fann.
Kärlek ger han oss att räcka
som en blomma åt varann.

Begravningsgudstjänst

Så som jag har erfarit det är det vid begravningsgudstjänsterna som psalmvalet spelar störst roll i jämförelse med de andra kyrkliga handlingarna. Även om det oftast förekommer också solosång, och även om valet av orgelmusik och annan instrumentalmusik görs med stor omsorg, så är samtalet om vilka psalmer som skall sjungas en viktig del av samtalet före akten. Hur det slutgiltiga avskedet utformas är för de flesta sörjande och anhöriga mycket viktigt.

Många olika aspekter kan avgöra vilka psalmer som väljs. Den bortgångna kan ha haft någon älsklingspsalm. En psalm kan ge uttryck för den avlidnas tro eller liv. Psalmer kan ge ord åt de efterlevandes sorg, saknad och hopp. Årstids- eller kyrkoårstidspsalmer kan uttrycka tillhörigheten till livet och dess rytm för släkten som kommer och går. Kända psalmer, som

sjungits från tid till tid, talar för många om något som består när jordelivet förgår, även om de aldrig själva skulle kunna uttrycka det så.

De vanligaste psalmerna vid begravningarna är, föga förvånande, 297 »Härlig är jorden» och 249, Lina Sandells »Blott en dag, ett ögonblick i sänder». De psalmerna står sig. De bär. Jag tror att flera faktorer bidrar till detta. Naturligtvis finns traditionen med. Man brukar sjunga dessa psalmer och melodierna är kända. Men det finns mer. Det finns en teologiskt innehållslig kvalitet i dem, där man känner sig tilltalad och innesluten. De hör till sammanhanget, kontexten.

Allra starkast har jag upplevt detta när jag har haft begravningar av danskar, bosatta i Skåne. När vi, tillsammans med tillresta släktingar från andra sidan Sundet, på danska sjunger Ingemanns »Dejlig är jorden» då är allt nära, himmel och jord, släkten som kommer och släkten som går, paradiset som vi går till, och som har stora likheter med det kära gamla Danmark.

Jag har valt att dela in det 20-tal psalmer som utöver »Härlig är jorden» och »Blott en dag» toppar listan över valda begravningspsalmer i fyra typer: *psalmer om döden, förvandlingen och hoppet; psalmer om tryggheten och vilan i Gud; psalmer om livets rikedom och allvar; slutligen årstids- eller kyrkoårstidsrelaterade psalmer.*

Vi sjunger inte så ofta om *uppståndelsens morgon på den yttersta dagen*. Möjligen kan en sådan uppståndelseologi tolkas in i fjärde versen av sv ps 1986:304: »Lär mig du skog att vissna glad [...] en bättre vår snart blommar»:

I går dig puppan inneslöt,
I dag du glad ditt fångsel bröt:
Min själ skall ock få vingar

Man kan i de raderna ana ett evighetsperspektiv, men i övrigt domineras även den psalmen av tanken på att vi förvandlas och går vidare vid döden. Den tanken är vanlig.

Andra psalmer som talar om döden i hoppfulla termer är 256, Ylva Eggehorns »Var inte rädd, det finns ett hemligt tecken», 285, Britt G. Hallqvists »Det finns djup i Herrens godhet», där refrängen efter varje vers (så var det inte i Hallqvists ursprungsversion) utropar: »Det finns glädje bortom graven»! Samma Britt G. har skrivit 172 »De skall gå till den heliga staden».

Om det här handlar om uppståndelse eller förvandling i dödsögonblicket låter författaren vara osagt, men hoppfullt är det: »De skall samlas i himlen en gång».

Inte med alltför stor frekvens, men ofta nog att nämnas här, används 323 »De kommer från öst och väst», ett exempel på att det av många människor uppskattas att delar av den frikyrkliga sångskatten tagits in i Svenska kyrkans psalmbok. Detsamma gäller om 11, Carl Bobergs välkända »O store Gud». Många tror att den alltid funnits med i psalmboken (dvs. redan i 1937 års psalmbok). Andra tror sig veta att det är en frälsningsarmésång eller att det är en Elvislåt som översatts till svenska. Hur som helst är den älskad, och en hel del tycker att den passar att sjunga på en begravning. Den handlar ju om livets skönhet, Guds nåd, den egna skörheten och det eviga hoppet. Och detta på en välkänd melodi!

Psalmer om *tryggheten och vilan i Guds omsorg* är naturligt nog vanliga vid begravningsgudstjänster. Här finns sv ps 1986:238 »Jag lyfter mina händer», 190 »Bred dina vida vingar», 277 »Så tag nu mina händer» och 246 »Här en källa rinner». Det är gamla, välkända, trygga psalmer, burna till vår generation både av traditionell användning och av texternas och melodiernas budskap. Till denna kategori hör också 298 »Tryggare kan ingen vara», som då och då används vid begravningar. Personligen kan jag tycka att denna psalm innehållsligt och språkligt egentligen passar bättre vid begravning än vid dop.

Två psalmer som inte fanns i 1937 års psalmbok, men som också talar om trygghet och vila, är sv ps 1986:217 »Gud, för dig är allting klart» och 278 »Frälsare, tag min hand». Elis Malmeströms psalm 217 ligger tanke-mässigt väl i tiden. Den talar till vår generation:

Gud, för dig är allting klart, allt det dolda uppenbart.

Mörkret är ej mörkt för dig och i dunklet ser du mig.

[...]

All din nåd är öppen famn och ditt namn en ljuvlig hamn.

Vad du vill är helighet, men du är barmhärtighet.

278 har ett mer traditionellt teologiskt språk, som kan tilltala människor som har en relation till den frikyrkliga väckelsens sånger. Dess ingång har också underlättats av att den har samma melodi som 271, »Närmare, Gud,

till dig» (vilken dock inte är särskilt mycket förekommande i mitt material).

Om jordelivet, dess *glädje, mödor, ansvar och allvar* sjunger man gärna när någon gått ur tiden. Här är 183, Bengt E. Nyströms klassiker »Som sådden förnimmer Guds välbehag» vanlig. Här finns både den jordiska mödan, vilodagen som kommer och uppståndelsens dag med. Samma tankar, i andra språkdräkter men mer inomtidsligt, möter vi i 180 »Var dag är en sällsam gåva» och 289 »Guds kärlek är som stranden och som gräset».

Liksom vid andra kyrkliga handlingar påverkar ofta *årstiden* valet av psalmer även vid begravningsgudstjänster. På sommaren kan man (i motsats till vid dop och vigslar) sjunga alla verser av 200 »I denna ljuva sommartid» och 201 »En vänlig grönskas rika dräkt».

Även 202, Harry Martinsons »De blomster som i marken bor» har vunnit insteg i människors hjärtan. Även om den står bland sommarpsalmer i psalmboken har den visat sig vara användbar även under andra tider av året. Det kan vara gott att sjunga en sommarpsalm med ett tydligt eskatologiskt budskap under själens sorge- och vinterdagar.

De psalmer som hör till hösten har enligt min erfarenhet inte slagit an hos begravningsanhöriga, vilket möjligen kunde förvåna. Däremot förekommer ibland under våren 198, Nicolai F.S. Grundtvigs och Johan Alfred Eklunds »Likt vårdagssol i morgonglöd».

Vid begravningar vid juletid kan nästan vilken julpsalm som helst förekomma. Det torde handla mycket om tillhörighet. Julsångerna är nog för de flesta mer kulturmarkörer än texter med ett andligt tilltal om inkarnationens mysterium.

En särskilt i samband med begravningar intressant iakttagelse är att så många nya psalmer väljs, dvs. psalmer som inte fanns i psalmboken 1937. Av min 20-i-topp-lista är hälften nya i 1986 års psalmbok. Ungefär hälften av dessa kommer från den frikyrkliga sångskatten och upplevs förmodligen inte som nya av många, utan tvärtom kanske mer välkända än många gamla psalmer. Men av de 20 mest valda begravningspsalmerna är eller uppfattas fem eller sex som nya. Nya, men med en språkdräkt, ett existentiellt innehåll och en melodi som gör dem användbara, rent av folkliga.

Avslutning

Många fler psalmer än de jag har på mina topplistor har naturligtvis använts vid kyrkliga handlingar. Andra präster har förmodligen delvis andra psalmer i sina noteringar. Likafullt är jag övertygad om att många kollegor känner igen sig i mina iakttagelser och slutsatser. Till de slutsatserna hör att samtidigt som en del psalmer av olika skäl står sig länge, så ser vi, 20 år efter det att 1986 års psalmbok antogs, att även i ett sekulariserat samhälle med låg kyrksamhet förmår nya psalmer tränga in i människors medvetande och traditioner. Detta förutsätter att dessa psalmer talar ett språk och uttrycker en tankevärld där människor känner sig hemma. Varje gång jag som församlingspräst på nytt gör erfarenheten att detta har skett påminns jag om att Kristus är där före mig när jag möter människor inför deras viktiga händelser i livet.

Summary

This essay is written by a church minister who describes his experiences of what is sung in the Church of Sweden during christenings, weddings and funerals. The author bases his discussion on empirical data from the records of hymns sung at the services at which he himself officiated. The data spans the years 1991–2005.

An important factor influencing the choice of hymns and their function in the worship service is the minister's discussion with those who are most involved in the service. Based on many such discussions, this minister has found that tradition, context and theology are the deciding factors.

Christening services are strongly influenced by tradition. However, newer children's hymns have recently become more popular, especially when relatives have been to children's functions at the church. Context and theology go hand in hand. For example hymn no. 831: »Med vår glädje över livets under» can both express a clear Lutheran or generally Christian baptismal theology while placing the singer in a context of wonder, awe and insight into how everything is greater than we could ever imagine.

The author considers hymns to be of less importance in wedding services than at christenings and funerals. In weddings, instrumental music and especially vocal solos are often chosen according to tradition. For summer

weddings, the well-known summer hymns are often sung – they are a natural part of summer events. A very popular hymn is no. 289 by Anders Frostenson: »Guds kärlek är som gräset». This can be explained – contextually – by the fact that many young people come into contact with this hymn during their confirmation studies and – theologically – because the hymn has love as its primary theme in the first two verses. A newer hymn which is becoming more and more popular at weddings, and which has a clear theological message, is hymn no. 411 »Gud har omsorg om vårt släkte».

For funerals, the choice of hymns plays a very important role. The discussion of which hymns to use is therefore a very important part of the planning that goes on before the service. Many different factors can influence the choice of hymns here: tradition – people have sung certain hymns at previous funerals in the family, context – the hymn can express the grief, longing and hope of those attending, theologically – the deceased may have a favorite hymn which expresses that person's own faith or what their life was like.

The author distinguishes between four different types of hymns used at funerals: hymns about death, transformation and hope; hymns about security and peace with God; hymns about the richness and gravity of life; and hymns that reflect a season or time of the church year.